

Draagvlak kan geen doel van natuurbeleid zijn

De Romeinen zeiden het al en ik hoor het ook al mijn hele leven: 'De jeugd van tegenwoordig deugt niet'. Niet alleen de jeugd van nu trouwens, die van de toekomst deugt ook niet, zeker als het over natuur gaat. Zo lang als ik het debat over de jeugd, toekomstige generaties en het natuurbeleid volg, zolang is het een zorgelijk debat geweest: het zal slecht gaan met de natuur en met het draagvlak voor de natuur want de jeugd..... vul maar in. Die somberheid lijkt nog groter te worden als het om allochtonen gaat.

In dit artikel zal ik eerst een paar kanttekeningen plaatsen bij het begrip draagvlak en de noodzaak die wordt gesuggereerd om daaraan te werken. Daarna wil ik stil staan bij het begrip natuur en de vraag of het daar nu slecht mee gaat of zal gaan. Tenslotte wil ik naar de toekomst kijken: is werken aan draagvlak voor de natuur een perspectiefvolle weg en moeten we dan bijzonder aandacht geven aan allochtonen? Kunnen we veel leren van het verleden of moeten we de toekomst als richtsnoer nemen?

Draagvlak: wie draagt er dan?

Als ik hoor dat natuurbeschermers willen werken aan draagvlak voel ik altijd een lichte weerzin: nu gaan de deskundigen de onnozelen vertellen hoe ze kunnen bijdragen aan de idealen van de deskundigen. Ik wil daar niet te cynisch over doen want het gebeurt met de beste bedoelingen en we hebben dat als samenleving ook heel lang als vanzelfsprekend geaccepteerd.

Driekwart van de vorige eeuw hebben we geloofd in het modernisme, in een maakbare samenleving, in een wereld waarin deskundigen en politici samen voor ons konden bepalen wat goed voor ons was. Die tijd ligt achter ons. De dagelijkse

habitus van de postmoderne mens is cynisch en individualistisch: hoezo? wie zegt dat? dat maak ik zelf wel uit!

De natuurbeschermers heeft wellicht nog wat meer krediet dan de gemiddelde deskundige. De natuurbeschermers heeft immers een extra dimensie ten opzichte van andere maatschappelijke belangbehartigers. De natuurbeschermers geeft stem aan de natuur die niet voor zichzelf kan spreken en niet voor zichzelf op kan komen, geeft stem aan een collectief goed. Aan zo'n persoon worden, als hij het niet zelf doet, al snel licht-messiaanse eigenschappen toegekend. Als hij dan ook nog eens kan vertellen dat het heel slecht gaat met de natuur dan schrijft iedere weldenkende burger een giro uit en lijkt het draagvlak een feit.

Het begrip draagvlak is niet eenvoudig. Op het eerste gezicht zijn er wensen van individuen die samen een maatschappelijke wens vormen en zich vertalen in een maatschappelijk draagvlak voor acties van maatschappelijke en politieke instituties. In tweede instantie wordt het snel ingewikkelder. Individen zijn bijvoorbeeld tegelijkertijd consument en burger en beiden maken heel verschillende keuzen. De consument koopt bio-industrie kip waar de burger voor eco-kippen is. De individuen zijn tegelijkertijd egoïstisch en altruïstisch. Tegelijk jagen ze hun individuele belang na en zijn ze gericht op het collectieve belang. In het eerste geval zet hij zijn caravan graag op een duintop, in het tweede geval houdt hij de duintop graag leeg. In het eerste geval eet hij kokkels en in het tweede is hij voor bescherming van de Waddenzee. De postmoderne mens is dan wel cynisch, hij is ook emotioneel en beïnvloedbaar: hij eet dan wel kippen maar vindt het zielig dat wilde runderen in de Oostvaardersplassen soms verhongeren. Hij

Bram van de Klundert is bioloog en algemeen secretaris van de VROM-raad, het orgaan dat regering en parlement adviseert over een duurzame leefomgeving.

Ook nu nog heeft een paar procent van de bevolking via de agrarische wereld nog onwaarschijnlijk grote invloed op de inrichting van het landelijk gebied en de realisatie van de EHS

is ook gevoelig voor doemscenario's. Keer op keer verschijnen er dan ook Messiaanse deskundigen die de bossen zien sterven, grutto's verdwijnen of de kabeljauw uitsterven. Dat appelleert aan allerlei emoties en zorgt voor draagvlak. In het stemhokje wordt het allemaal nog moeilijker. Mensen vinden natuurbeleid heel belangrijk maar toch eigenlijk niet zo urgent vergeleken met andere problemen. In historisch perspectief bezien wordt het allemaal nog complexer. Het subject van draagvlak voor natuur (de mensen) veranderde in de loop van de afgelopen eeuw doorlopend onder invloed van sociaal-maatschappelijke en technisch-wetenschappelijke ontwikkelingen. Macht en invloed van verschillende groepen waren vaak nauwelijks gerelateerd aan de grootte van de groep. In het begin van de twintigste eeuw was een kleine elite ongekend invloedrijk en effectief. In de tweede helft van de vorige eeuw had de agrarische wereld vaak onevenredig grote invloed op het beleid. Ook nu nog heeft een paar procent van de bevolking via de agrarische wereld nog onwaarschijnlijk grote invloed op de inrichting van het landelijk gebied en de realisatie van de EHS. Ook de wetenschap heeft lang een academische elite gevormd met een onevenredig grote invloed op de natuurdoelen. Concepten als die van de EHS en natuurontwikkeling die nu breed worden gedragen, waren aanvankelijk aan enkelingen te relateren. Als je kijkt naar de situatie op dit moment is er een groot aantal specifieke draagvlakjes te onderscheiden: van sportvissers voor viswater, van jagers voor jachtwild, enzovoorts. Landgoedeigenaren, vogelaars, bramenplukkers, romantici, cultuurhistorici, veenweidenboeren, wetenschappers, politici, allochtonen, jongeren, ze vormen allemaal hun eigen draagvlakje voor hun eigen natuurideaal.

Draagvlak: welke natuur dan?

Uit de opsomming blijkt al dat het begrip draagvlak niet alleen complex is aan de kant van het subject, het is ook complex aan de kant van het object. Wat moet er eigenlijk beschermd worden? Grutto's of vossen? Blauwgraslanden of oerbossen? Gaan we voor spontane ontwikkeling of tuinieren we de natuurdoeltypen naar ecotechnische hoogtepunten? Natuur bij de stad of robuuste verbindingen? Ook deze afweging is steeds complexer geworden maar draagvlak voor 'natuur' is altijd een complex verhaal geweest. Historisch gezien begint de natuurbescherming ruwweg een eeuw geleden maar sinds die tijd veranderden aanleidingen, motieven, doelen en resultaten doorlopend. Er werden ook steeds weer andere wetenschappelijke theorieën ontwikkeld. Veelal vervingen ze elkaar niet maar schoven ze als dakpannen over elkaar heen: steeds meer visies gingen naast elkaar bestaan. Het te beschermen object veranderde mee. Met zevenmijlslaarzen: waren het eerst de laatste onontgonnen gebieden, later juist de cultuurlandschappen, nog later natuurontwikkelingsgebieden en weer later de referentiesystemen. Nu is het allemaal tegelijk beschermingswaardig. Niet alleen de aandacht voor verschillende ecosystemen verschoof, ook de aandacht voor soorten verschoof. Soms worden de doelen geleidelijk 'naar beneden' bijgesteld zoals bij weidevogels. Weidevogelbescherming was aanvankelijk gericht op soorten als kemphanen en watersnippen. Toen die verdwenen waren richtten we ons op grutto's en nu die niet te redden blijken, gaan we ons eerst nog even op Kieviten richten. In de verte verschijnt de koe al als volgende soort die moet worden beschermd. Soms worden ze ook 'naar boven' bijgesteld en willen we graag zeearenden

nu we de steenuil niet meer redden. Eindeloos veel voorbeelden zijn er in deze sfeer te geven.

Overheid en draagvlak voor natuur

Als er een eenvoudige relatie was tussen wensen van burgers aan de ene kant (hét draagvlak) en hét natuurbeleid aan de andere kant zou er geen sprake zijn van een probleem. Er zouden zeker verschuivingen optreden in inrichtingswensen. De verschuivende prioriteiten zouden tot uiting komen in stemgedrag en zo zou het natuurbeleid veranderen. Als de bevolking verandert en een nieuwe generatie andere wensen of geen wensen heeft ten aanzien van natuur, is dat geen probleem. Tenminste, als je ervan uit gaat dat natuur er is voor mensen, om van te genieten, om van te leren, om te gebruiken of wat dan ook, zou je zeggen dat er niets aan de hand is (U begrijpt dat het begrip intrinsieke waarden mij niet aanspreekt). Vier kanttekeningen zijn van belang. De eerste is dat er in werkelijkheid, zoals gezegd, verschillende, dynamische groepen in de samenleving zijn waaraan draagvlak verbonden kan worden (met elk verschillende doelen voor het natuurbeleid). Het is niet aan de overheid om eendimensionale keuzen te maken en op het punt van de verschillende groepen en hun objecten, Salomons oordelen uit te spreken. Het gaat veel meer om het recht doen aan pluriformiteit in wensen. Hoe de overheid moet omgaan met de pluriformiteit in rollen en opvattingen van individuen is sterk afhankelijk van je politieke opvatting. De een zal meer accent leggen op het beschermen van individuele rechten, de ander meer op het veiligstellen van het gemeenschappelijke. Een tweede kanttekening betreft de doelstellingen. De zorgelijke toon van het debat suggereert

niet alleen kwantitatieve veranderingen maar ook kwalitatieve: niet alleen zullen er minder mensen belang hechten aan natuur, ze zullen ook andere natuur belangrijk vinden. Er is natuurlijk wel een probleem als je verwacht dat de natuur die de samenleving nu genereert beter is dan de natuur die de volgende generatie zal genereren. Met genereren bedoel ik in dit geval het proces waarin alle maatschappelijke condities samen een bepaalde natuur in stand houden of ontwikkelen. Komt die zorgelijke toon niet voort uit de opvattingen van een kleine elite die nu het natuurbeleid bepaalt maar ook heel contingent is in zijn opvattingen? De inhoudelijke impulsen voor het natuurbeleid kwamen lange tijd, zo niet altijd in de afgelopen eeuw, bij een kleine maatschappelijke en intellectuele elite vandaan. Zowel van de elite als van de mensen die lid zijn van natuurbeschermingsorganisaties en die een groot maar passief draagvlak in de samenleving representeren, kan worden gesteld dat die nog wortels had in een agrarische samenleving. Dat kleurde hun voorkeuren. Hoe het ook zij, de doelstellingen voor het natuurbeheer zijn tegenwoordig sterk academisch gekleurd en worden in die zin nog steeds door een elite bepaald. Dat is afgelopen eeuw niet veranderd en het is de vraag hoe erg dat is.

Een derde kanttekening heeft te maken met de complexe relatie tussen burger en politiek. De laatste verkiezingen speelde natuur steeds een kleine rol. Vaak werd dan gesteld dat uit onderzoek bleek dat natuur en milieu wel heel belangrijk werden gevonden maar nu even wat minder urgent. Zou Maslov toch gelijk hebben: alleen degenen die zich geen zorgen maakt of hoeft te maken over primaire zaken, een elite dus, bekomert zich om de natuur. Komen jongeren en

Hoe de overheid moet omgaan met de pluriformiteit in rollen en opvattingen van individuen is sterk afhankelijk van je politieke opvatting

Zelfs het leven met seizoenen, dat door velen als een heel fundamenteel aspect van het leven met de natuur wordt gezien, is niet universeel

allochtonen niet pas aan natuur toe als primaire behoeften zijn vervuld? De dichter Bloem zei het al: 'natuur is voor tevredenen'.

Een vierde kanttekening heeft betrekking op het feit dat het bij natuur vaak gaat om een communiaal goed waarbij ieder individu graag de voordelen wil plukken en overheden en belangenorganisaties voor het gemeenschappelijke moeten opkomen. Deze verhouding tussen private belangen en communale goederen maakt de relatie complex.

Universele betekenis?

De betekenissen die mensen aan natuur hechten, de natuurbeelden die ze hebben, verschillen sterk over de wereld, van plaats tot plaats en van cultuur tot cultuur. Die verschillen houden verband met religieuze en culturele achtergronden, met geografische verschillen, met verschillende fasen in de modernisering. Veel schrijvers hebben gezocht naar universalia in de betekenis die natuur heeft voor mensen, in natuurbeelden. Soms zoeken mensen universalia in de gehechtheid aan een savannelandschap dat in onze genen zou zitten, in genetisch bepaalde esthetische normen of in intrinsieke verbondenheid met andere levende wezens (biophilia). Deze verbanden lijken intuïtief voor de hand liggend maar zijn tot nu toe niet erg overtuigend beschreven. Zelfs het leven met seizoenen, dat door velen als een heel fundamenteel aspect van het leven met de natuur wordt gezien, is niet universeel.

Als amateur op dit terrein kan ik weinig overtuigende universele natuurbeelden ontdekken. Wel zie ik drie min of meer constanten in de relatie van mensen met de natuur. Ik heb het over relaties omdat ik er als postmodern mens

van uit ga dat de natuur niet kenbaar is en slechts toegekende waarden kent. Ik geef ze voor wat ze waard zijn, geen definitieve waarheid, maar als een middel om in gesprek te komen.

De eerste categorie relaties is die met losse elementen die kunnen staan voor de schoonheid, het autonome, het nuttige, het lekkere, het rustgevende, het onverwachte, het vertederende in de natuur: de zingende vogel, een zonsondergang, een bloeiende plant.

Een tweede categorie is de relatie van de mens met zijn geschiedenis, cultuur, tradities. Op tal van manieren vinden mensen het plezierig en interessant om via de gecultiveerde natuur, met hun geschiedenis te worden geconfronteerd. Denk aan het arcadische landschap in Europa, aan de ommuurde tuinen die in een groot deel van de wereld als een natuuridylle worden ingericht.

Voor Nederlanders is de meeste natuur een vorm van geschiedenis. Lagen van gebruik laten zich in het landschap lezen. Het idyllische of arcadische landschap is voor veel Nederlanders het oude cultuurlandschap. Voor mensen uit het Middellandse Zeegebied is de idyllische natuur de boomgaard maar vooral de ommuurde tuin. Het paradijs wordt er gelokaliseerd in een tuin, met beschutting van schaduw en liefst klaterend water.

Als derde categorie van relaties is er de relatie waarbij de mens geïmponeerd is, grootsheid of zelfs angst ervaart. Voor de een is dat het hooggebergte, voor de ander de sterrennacht boven de woestijn, voor de ander het donkere woud of de woeste zee. De essentie van de natuur die imponeert maar ook angst oproept is dat je de hand van de mens er niet ziet. Arabische jongeren kunnen lyrisch spreken over de sterrennacht of de eenzaamheid in de woestijn. Nederlanders hebben

dat wellicht met de kust en wolkenluchten, onze oosterburen met bossen, als ik Simon Schama mag geloven. Wellicht valt de relatie met het heilige ook onder deze categorie. Het kan gaan om soorten (de heilige koe), plekken (heilige plaatsen) en fenomenen (de regenboog) die verwijzen naar de relatie met het goddelijke.

Het is niet zo moeilijk om tegen de achtergrond van deze driedeling ideeën te ontwikkelen over de mogelijkheden om tegemoet te komen aan diverse groepen in de samenleving. Die zitten vooral in de eerste categorie en zijn daarmee nogal triviaal.

Natuur voor allochtonen?

Het is pas van heel recente datum dat er überhaupt aan burgers wordt gevraagd welke natuur ze van belang vinden. De aandacht voor allochtonen is in dat licht opvallend. Wellicht nog opvallender is dat het debat over natuur en allochtonen zo grof wordt gesimplificeerd: het lijkt wel of men alleen tweede of derde generatie kinderen uit Marokko of Turkije voor ogen heeft. Andere groepen krijgen nauwelijks aandacht terwijl ze in grootte vergelijkbaar zijn, denk aan mensen met een Surinaamse, Antilliaanse of Molukse afkomst. Dan hebben we het nog niet eens over de weinig opvallende, maar vaak wel succesrijke, groepen als Chinezen, Japanners, Oost-Europeaanen, Vietnamezen etc.

Al deze groepen zijn intern divers en onderling nauwelijks vergelijkbaar en van hun natuurwensen is nauwelijks iets bekend. Immigranten uit alle delen van de wereld, met andere culturele achtergronden, versterken de dynamiek en de differentiatie in natuurbeelden en voegen weer draagvlakjes toe. De migratiedynamiek en de daarmee samenhangende verschillen in relatie

met de leefomgeving zijn te groot om met vaak voorgestelde simpele receptjes als natuur met barbecues, natuur met bidplekken of wasplaatsen serieus te kunnen nemen. Deze voorstellen lijken trouwens alleen betrekking te hebben op groepen met een islamitische achtergrond. Waarom zijn we voor al die andere groepen nooit met specifieke plannen gekomen? Natuurlijk, we hebben de Japanse tuin maar waar is de Molukse sawa? De Antilliaanse cactus? De Surinaamse bananenplantage? Als er een gepassioneerde minderheid is die allochtone natuur wil aanleggen moet die dat vooral doen maar ik zie het niet als prioriteit in het natuurbeleid. Als we al die groepen hun eigen natuur willen geven moeten we wel denken aan natuur op de schaal van Madurodam. Het lijkt me sowieso belangrijk om eerst eens onderzoek te doen naar de ontwikkeling van natuurbeelden en natuurbeleving bij groepen (voormalige) allochtonen die al meerdere generaties in Nederland zijn om te analyseren welke mechanismen daar werkten.

Al eerder is duidelijk geworden dat aan draagvlak voor Nederlandse natuur wat mij betreft niet gewerkt hoeft te worden. Werken aan educatie is een ander geval. Vanuit de gedachte dat natuur goed is voor mensen, zoiets als de schijf van vijf, zou je dat wel als overheidstaak kunnen zien. Ik geloof overigens niet dat het loslaten van een educatieprogramma op immigranten veel warmte zal oproepen. Bij mij roept het in ieder geval grote weerzin op als het een verkapte instrumentele benadering is waarbij de migranten meer middel dan doel zijn. Veel belangrijker lijkt het me dat immigranten zich thuis kunnen gaan voelen en een zekere verbondenheid kunnen gaan voelen met de plek waar ze wonen. Voorlichting

Als er een gepassioneerde minderheid is die allochtone natuur wil aanleggen moet die dat vooral doen maar ik zie het niet als prioriteit in het natuurbeleid

We moeten daarbij voorkomen dat de natuur ook nog eens gesegregeerd wordt, geen Madurodam aan etnische of culturele natuurtjes

over de omgeving waar ze leven kan daarbij een instrument zijn. Bovendien zou het respectvol zijn om eerst eens in gesprek te geraken over het onderwerp dat wij, natuurbetrokkenen zo belangrijk vinden, met die allochtonen. Middle-class academici praten vaker over, dan met allochtonen over natuur. Het gesprek over natuur met allochtonen zou wat mij betreft moeten beginnen met een gesprek over thuis voelen, op je plek zijn en verbinding maken, participeren. Die natuur komt daarna vanzelf aan de orde. Voor particuliere terreinbeheerders en lokale overheden zie ik zeker een belangrijke rol om de gebruikers van terreinen te betrekken bij inrichtingsplannen. Dit geldt in het bijzonder voor de omgeving van de grote steden. Ik zie dan weinig aanleiding om allochtonen anders te behandelen dan anderen.

De toekomst

Moeten we ons zorgen maken over het draagvlak voor natuur? Strikt genomen hoeven we wat mij betreft niet aan draagvlak te werken. Overheden en terreinbeheerders moeten hun werk gewoon goed doen. Dat betekent dat overheden en terreinbeheerders hun mandaat om voor de grote systemen, de iconen, de imponerende natuur te zorgen, moeten gebruiken. Voor de grote uitdaging om op wereldschaal een aantal ongerepte gebieden veilig te stellen en te anticiperen op klimaatverandering mogen burgers ervan uit gaan dat overheden dat voor hen regelen. Uit ledenaantallen van natuur-organisaties en tal van opinieonderzoeken blijkt dat de politiek daarvoor een mandaat heeft. Gebruik dat! Ook voor historische landschappen hebben ze een mandaat. De directeur van het rijksmuseum vraagt ook niet ieder jaar aan de burens of de gebruikers of het museum nog bestaansrecht heeft.

In de grote steden en in de omgeving van grote bevolkingsconcentraties moeten overheden en terreinbeheerders zorgen voor voldoende groen. Er zijn voldoende aanwijzingen dat natuur in de leefomgeving op allerlei manieren belangrijk is voor mensen. Er zijn genoeg aanwijzingen dat natuur het leven van mensen verrijkt. Natuur is onderdeel van een gezonde leefomgeving. Laten we daarom maar beginnen met het bieden van een goede leefomgeving aan de bewoners van de grote steden. In Nederland valt daar nog veel te doen: overheden en deskundigen hebben de afgelopen decennia, met het sparen van het platteland als motief (financiering van stedelijke herstructurering speelde zeker ook een rol), volkstuinten, parken en sportvelden in de steden opgeruimd. Daar worden mensen volgens mij niet gelukkig van en de natuur niet beter. We moeten niet werken aan 'draagvlak voor de natuur' door deskundigen te laten vertellen wat goed is. Overheden kunnen keuzen in beeld brengen en de mogelijkheden verruimen om natuur te ervaren. Door rekening te houden met de behoeften van de gebruikers ontstaat vanzelf enthousiasme voor natuur. We moeten daarbij voorkomen dat de natuur ook nog eens gesegregeerd wordt, geen Madurodam aan etnische of culturele natuurtjes. Draagvlak is dan wat het moet zijn, geen doel maar een gevolg van natuurbeleid.

*Bram van de Klundert
Met dank voor commentaar aan
Maarten van de Klundert en Dick Hamhuis.*